

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Dávid István*

Kolozsvár

Kiválasztottságtudat a két világháború közötti kisebbségi diskurzusban**

Conscious of Being Elected in Minority Discourses between the Two World Wars. Abstract.

The special situation of Transylvania between the two World Wars raises a number of questions intriguing the authors of various articles from the domain of political philosophy and theology written in those years. The new status invokes the emphatic necessity for rethinking the notions of people, race, nation, and culture. The current study focuses primarily on the concept of minority in the writings of Sándor Tavasz, Dezső László and Sándor Makkai. It provides an overview of their ideas and brings their notions in dialogue with each other. While analysing their texts, it is argued that the biblical background played a decisive role in presenting and showing national identity in the tension between suffering and being elected. That consciousness was deeply characteristic for Transylvanian society in the period between the two World Wars, but, in many aspects, its influence can be felt even until today.

Keywords: politics, conscious of being elected, people, race, nation, Sándor Tavasz, Dezső László, Sándor Makkai, minority, identity.

---

* Dávid István (Marosvásárhely, 1978) 1998 és 2002 között a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karának volt filozófia szakos hallgatója. 2002-ben *Az önértés és a szöveg igazsága* című dolgozatával szerzett filozófiai oklevelet. 2002 és 2003 között szintén a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen folytatta tanulmányait: a Hermeneutika és kultúra magiszteri tanfolyamon képezte tovább magát és szerzett oklevelet 2004-ben. Közben felvételt nyert a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetbe, ahol 2006-ban tette le első, majd 2008-ban a második lelkészképzés szakvizsgáját. 2006-tól 2011-ig Márkod és Kendő gyülekezet református gyülekezeteiben végzett lelkészi szolgálatot. Jelenleg egyetemi lelkész (Kolozsvár, FIKE). 2012 őszétől a Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza. Kutatási területe a spirituális tapasztalat és a vallásos rítusok filozófiai és rendszeres teológiai vizsgálata. Megjelent írásai: Recenziók: Borsos Szabolcs: A létalkotó személy (Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1997). In: *Kellék* 1998/11–12, 224–228.; A bábeli utazó. (Berszán István: Kivezetés az irodalomelméletből. Mentor kiadó, Marosvásárhely 2002.) In: *Látó* 2002/2, 102–108.; Egy létparadoxon színe és visszája. (Veress Károly: Egy létparadoxon színe és visszája. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár–Szeged, 2003.) In: *Kellék* 2003/23, 130–133. Tanulmányok: Az önértés és a szöveg igazsága. In: Tonk Márton, Veress Károly (szerk.): *Értelmezés és alkalmazás. Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások*. Sapientia Kiadó, Kolozsvár 2002, 11–34.; Módszer és diszpozíció. In: Veress Károly (szerk.): *Szemponatok a filozófiai módszerprobléma vizsgálatához*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár 2002, 50–58.; Az emlékezés és a felejtés teológiai megítélése. In: *Református Szemle* 2007/3, 515–536.; Lelkigyakorlat és lelkigondozás. In: *Református Szemle* 2008/1, 35–44. Esszék: Közelség és transzparens egzisztencia. In: *Quo Vadis* 2001/16, 5–8.; Beavatás? In: *Kellék* 2001/18–19–20, 357–362.; Hagyomány – identitás – vallás. In: *Az Út* 2003/1, 40–43.

** A jelen tanulmány megírását elősegítő kutatás alatt a szerző a Sapientia Alapítvány ösztöndíjasa volt.

A zenekar hangverseny előtt hangol. A hangok áradatának, a disszonancia játékának érdekes eseménye ez. A zenész, a hangszer, mint testnek az auditivitás irányába történő meghosszabítását, tehát valamilyen önnön testét ismételten szóra kényszeríti, mintegy leellenőrizve és hangolva magát ahhoz a mércéhez, amelyhez igazodnia szükséges. Az önvizsgálat és az idomulás folyamata ez.

Hangoljunk!

Roland Barthes ezt írja a *Beszédtöredékek a szerelemről* című írásában:

„A’*dis-cursus*’ (beszéd) szó eredetileg annyit jelent, mint ide-oda futkosni; s valóban lótas-futásról ’lépések megtételé’-ről, ’ármánykodások’-ról van szó. A szerelmes, legalábbis képzeletben, ide-oda futkos, újabb és újabb lépéseket tesz, ármánykodik önmaga ellen. Beszéde mindig apró, véletlenszerű események kiváltotta nyelvi rohamokban jelenik meg. Ezeket a beszédtöredékeket nevezhetjük *alakzatoknak*. Persze korántsem a szó retorikai értelmében, hanem inkább gimnasztikai vagy koreográfiai értelemben, röviden a görög *szchéma* jelentésében használom, ami nem *séma*-t jelent, hanem sokkal elevenebben a cselekvési lázban égő test mozdulatát, s nem azét, amelyet nyugalmi állapotában szemlélünk; az atléták, szónokok, szobrok testét: azt, ami a lendületben lévő testekből kimeríthető. Ilyeténképpen a szerelmes a saját alakzatainak kiszolgáltattottja: kissé esztelen sporttevékenységbe veti bele magát, gyötri magát, ugyanúgy, mint az atléta; frázisokat pufogat, mint a szónok; kimozdíthatatlan a szerepéből, mint a szobor. Az alakzat nem más, mint a munkában lévő szerelmes.”¹

1. Előzetes megfontolások

Dolgozatom a két világháború közötti erdélyi társadalomelméletnek és politikai filozófiának korántsem kimerítő vizsgálatára vállalkozik. Az a trianoni békeszerződéssel kezdetét vevő helyzet foglalkoztat, amely kétségtelenül mindaddig ismeretlen problémákat vetett fel, és a társadalom szintjén több szempontból is megoldásra váró kihívást jelentett az erdélyi értelmiség számára. Ez meg is teremtette a szövegeknek azt a közösséget, amelyek igyekeztek elméleti és gyakorlati szinten egyaránt alternatívákat kínálni az új helyzet értékelésére és megoldására kulturális, politikai, szociológiai és nem utolsósorban teológiai vonatkozásban. Az új helyzetre adott megoldási kísérletek sokszínűségét és több tudományterületen történő véghezvitelét maga a helyzet indikálja. A kisebbségi helyzet ugyanis a román állampolgárrá „szublimált” magyar nemzetiségűek identitásában nemcsak politikai és szociológiai, de kulturális és teológiai jellegű kérdéseket is felvetett, szükségszerűen elindítva ezzel egy önzonosságtudatot megszilárdító *legitimizációs folyamatot*.

¹ Roland Barthes: *Beszédtöredékek a szerelemről*. Atlantis Kiadó, Budapest 1997, 15–16.

Míg a trianoni békeszerződés adta helyzet Románia és a vezető román politikai réteg számára készen kínálta a létrejött nemzeti egységből adódó nemzetállam gondolatát, addig a kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarság a nemzet és az állam egybeesésének lehetőségéről – még ha csak ideiglenesen is, és kényszerből – lemondva, csak egy kulturális és történelmi alapokon építkező nemzeti önazonosságtudat kiépítésén fáradozhatott.² Azok után, hogy az erdélyi magyar értelmiség egy része számára meglehetősen hamar kiderült, hogy a román korrupciós politikai életben nem, vagy csak drága áron véghezvitt és csupán a szavak szintjén megragadt ígéretekre irányuló kompromisszumokkal és politikailag is megkérdőjelezhető lobbizásokkal lehet a politikai életbe való beleszólás látszatát elérni, a mindennapi politikai viszályoktól független érdekvédelmi és értékteremtő társaságok létrehozása tűnik megoldásnak. Így kerül előtérbe a nemzet, nép, faj, szellem, világnézet és kultúra fogalmának vizsgálata a korabeli értelmiség tollából származó írásokban.

Amikor e korszak kisebbségi diskurzusában tetten érhető kiválasztottságtudatról kívánok értekezni, összehasonlítással kívánom megtenni. Először is jórészt Tavaszgy Sándor, László Dezső és Makkai Sándor írásaiban megjelenő kisebbségi koncepciót szeretném felvázolni, majd a körvonalazódott eredmények kínálta réseket és utalásokat kihasználva, Paul Ricoeur néhány szövege alapján, arra a bibliai hagyományra mutatnék rá, amely a fent jelzett erdélyi szerzők kisebbségi nemzetképzésében, társadalomelméleti, politikai, filozófiai argumentációjukban beazonosítható.

2. Nép, faj, szellem, világnézet

Elméleti és gyakorlati súlyát tekintve a Kós Károly 1921-es kiáltványán alapuló, Marosvécsen megfogalmazott transzilvánizmus eszméje elhanyagolhatatlan tényező a két világháború közti korszak világnézeti megítélésében. Már jóval a Helikon-találkozók előtt napirendre került az önazonosságtudat megerősítésével foglalkozó írásokban a nép, a faj és a nemzet fogalmának tisztázása. A trianoni békeszerződés ratifikálása után világossá vált, hogy Magyarország az elszakadt országrész lakta magyar nemzetiségűek érdekében nem sokat tehet. A régi intézményes rend, társadalmi forma, szellemi irányzat nem tartható fenn. Az erdélyi magyar politikai passzivitás korszaka után a *Kiáltó Szó*ban megfogalmazottak szerint az erdélyi magyarság is fontos feladatának tartotta az adott történelmi helyzetben magának az erdélyi magyar közösség önszervezésének elkezdését egy radikálisan új társadalomszervezés keretén belül.

² A nemzetállami törekvés és Nagy-Románia-beli megvalósításának kritikájakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Trianon előtti Magyarországon főleg az iskolaügyi törvények vonatkozásában is tetten érhető a magyar nemzetállam eszménye felé való elhajlás. Ld. Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből*. Op-timum Kiadó, Budapest [1989], 5.

„A kisebbségi élet belső törvényszerűségeit az a viszonyrendszer határozza meg, amelynek tengelyében a demokratikusan kiépítendő román-magyar együttélés imperativusa áll.”³

Ezt a más nemzetiségek felé demokratikusan forduló önszerveződést tűzi ki célul a transzilvanizmus.

A kisebbség, a nemzet, a nép, a faj fogalmainak vizsgálata előtt Tavaszynál a *világnézet* kérdésének tárgyalására kerül sor. A világnézet, mint az önfenntartás legmagasabbrendű módja, a világ átfogó szemléletére törekszik. A kanti modellen módosítva, a szemléletet az ész alapvető funkciójaként határozza meg, mely racionális és irracionális tényezőket egyaránt magába foglal.

„Az észtevékenység, a szemlélet e kettős jellege teszi aztán lehetővé, hogy a valóság minden tényét, beleértve a Feltétlent, az Abszolútumot (s Tavaszynál főként ehhez szükséges az irracionalitás), egy egységes lelki tapasztalás által megragadjuk, azazhogy a dolgok végső jelentését átéljük.”⁴

A racionális és irracionális tényezők összjátékaként kialakult, valamint az ember, a világ és az Isten lényegiségére, minőségére és viszonyaira vonatkozó bizonyosságok képezik a világnézet alapját. Ezeknek a bizonyosságoknak mindig készenlétben lévő, hatalomra törő jellege miatt a világnézet-alkotás egyfajta küzdelmet jelent az előhívott ellenbizonyosságokkal, és önmagunkkal az „igazi »emberi«” hiányokkal, szükségletekkel, vágyakkal, törekvésekkel való szembeesülésben.⁵ A világnézet az öntudatnak a tényekkel számotvető és a teljességre kitekintő teoretikus megfontolásból és praktikus érdekből *kiharcolt* szemlélete.

A kisebbségi kérdés nem szociális, nem gazdasági és még csak nem is politikai, hanem etikai kérdés. „A mi nemzeti kisebbségi jövődönk nem attól függ, hogy a jelenlegi gazdasági krízist hogyan oldjuk meg” – írja Tavaszynál 1928-ban az *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése* című esszéjében, majd sietősen hozzá is teszi, hogy a kisebbségi élet legfőbb feltétele egy közös nemzeti ethoszba vetett hit, és egy határozott nemzetnevelési program által felvillantott etika öntudatot és közös akaratot kimunkáló ereje.⁶ Amennyiben bizonyításra talál egy nemzeti kisebbségi etikáról való beszéd lehetősége és létjogosultsága, a kisebbségi helyzetről való beszéd olyan alapra tenne szert, amely minden politikai vagy gazdasági, vagy pusztán emberi megfontolásokat az etika olyan szintjére emeli, amely

³ Cseke Péter: „Hívó szívvel modernnek lenni és magyarnak maradni.” Jegyzetek a kisebbségi életmodellben gondolkodó László Dezsőről. In: László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 10.

⁴ Tonk Márton: *Idealizmus és egzisztenciafilozófia Tavaszynál Sándor gondolkodásában*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár – Szeged 2002, 57–58.

⁵ Tavaszynál Sándor: A világnézet belső képe. In: uő: *Világnézet kérdések*. Füßy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 5–7.; Tavaszynál Sándor: A világnézet keletkezése és feltételei. In: uő: *Világnézet kérdések*. Füßy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 8–10.

⁶ Tavaszynál Sándor: *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése*. Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T. Cluj – Kolozsvár 1928, 3.

nagyon sajátos perspektívát kínál a megítélésre. *A kisebbségi etika ílymódon nem volna egyéb, mint az egyetemes erkölcsi normáknak a nemzeti kisebbségi élet adott helyzetének megfelelő kiélezése.*⁷ Maga a kisebbségi helyzet a „démonikusan” átláthatatlan és etikájában következetlen, olykor a közösségi kötelezettségeket is figyelmen kívül hagyó, s ezáltal a közösséget is megszüntető éghajlatával, máskor éppen kísértéseiben közösségformáló erejével olyan határhelyzetté válik, amely az embert és a közösséget egyaránt kikérdezi az erkölcs felől. Éppen az erkölcs felől értékelődik fel a kisebbségi léthelyzet, ám kétségtelen, az öntudatnak már ezen a fokon belátható a kisebbségi élet megszervezésének, a nemzetnevelésnek a fontossága.

A civilizáció és kultúra egymáshoz való viszonyának kifejtése egyfajta összekötő láncszemet képez a világnézet és a nemzet, valamint a nemzet és nép, illetve nemzet és faj kapcsolatát taglaló írások között. Míg a világnézet az ember legmagasabbrendű önfenntartásának és öntudatának kifejeződése, a kultúrában „egy nemzet legmagasabbrendű önfenntartása megy végbe”.⁸ Civilizációról az emberi szellem és az emberen kívüli természet viszonylatában beszélhetünk; a kultúrának csak eszköze. A kultúra viszont az emberi szellem diadalmát jelenti az emberben lévő természetben. A kultúra egy olyan értékfogalom tehát, amelynek alapja az önfegyelmző és „magasabb világokhoz” juttató eszmények.

„A kultúra célja az emberben élő természet meggyőzése, átszellemítése, eszköze a civilizáció, éltető lelke az isteni eszmény, levegője a szabadság.”⁹

A két világháború közti publicisztika és elméletírás a fajelmélet politikai hatalomra jutásáig egyaránt használja a faj, illetve a nemzet fogalmakat, többé-kevésbé azonos értelemben. Tavaszgy íásaiban következetesen a nemzet fogalmát használja, László Dezső viszont több országban élő egységes magyar fajról beszél,¹⁰ amelynek más fajoktól megkülönböztető sajátos jegyei vannak.¹¹ Ezek a sajátosságok viszont a fajon belül is differenciálódnak. A földrajzi és a kulturális meghatározottságok együttesen hozzák létre azt az erdélyiséget, amely az „Erdélyben élő összes népeket befolyásoló egyetemes megnyilatkozása az Életnek”.¹² Más fajok sajátosságainak, erőviszonyainak, kulturális értékeinek megismerése pontosan azért válik fontossá, mert az erdélyi magyarság elvesztette azt a politikai hátteret, amely az állam formájában mint a „faj legkülsőbb megnyilatkozása”¹³ fogódzót jelenthetne. *Így egyrészt a világpolitikai történések által létre-*

⁷ Tavaszgy Sándor: *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése*, 4.

⁸ Tavaszgy Sándor: A kultúra lelke. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füßy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 61.

⁹ Tavaszgy Sándor: *A kultúra lelke*, 64.

¹⁰ László Dezső: Balázs Ferenc a transzszilvanizmus szolgálatában. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 78.

¹¹ Uo. 79.

¹² László Dezső: A kisebbségi élet ajándékai. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 73.

¹³ Uo. 79.

jött, ám geográfiailag meghatározott, már Trianon előtt meglévő konstitutív erdélyi sajátosságok mentén körvonalazott identitástudat hangsúlyozása felé, másrészt az összezárttság politikai és földrajzi tényével számolva az Erdélyben élő más népek megismerése felé tereli a kisebbségi magyarság helyzetével és lehetőségeivel számot vető alternatívákat. László Dezső számára Erdély, mint a fajok találkozásának és együttélésének a kerete, a fajok közti kulturális, gazdasági, politikai és szellemi harc kialakulásának helye is egyben. Egy ilyen harc keretében jöhet létre és kell is létrejöjjön a kisebbségi magyarság demokratizálása. Kényszeríti ezt egyrészt az a helyzet, hogy „azok a fajok, amelyeknek impériuma alá került a kisebbségi magyarság, a magyarnál jóval demokratább életet éltek”,¹⁴ másrészt pedig a fajok közti, fegyver nélküli biológiai és szellemi harcnak ez a szabálya:

„[...] csak annak a fajnak lesz jövője, amelyik a maga biológiai alkatában és minden irányú szellemi életében leginkább magamaga tud lenni.”¹⁵

E kettős (a külső, politikai és a belső, önrevíziós) kényszerűségnek eleget téve képzelhető el a kisebbségi magyarság jövője. Látható, hogy László Dezső fajfogalmának pontos meghatározása elég nehéz feladat. Legtöbb esetben a nemzet fogalmával analóg módon használja, viszont a geográfiai és biológiai meghatározottságnak konstitutív sajátosságokat létrehozó és jövőt meghatározó tényezője a biológiai harc korántsem egyértelmű eseménye az antropológiai fajfogalom közösségi szintre való kiterjesztésére utal. Egy ilyen fajfogalomra épített kisebbségi társadalomelmélet visszasságát talán maga László Dezső is érzékeli. Jelzésértékű ugyanis, hogy Tavaszynak az 1939-ben megjelent *Az etika mai kérdése* című tanulmánya után – ahol a faj, a nép és a nemzet kategóriáit vizsgálja, megállapítva az azok közti különbséget – egyáltalán nem használja a faj kategóriáját. Kétségtelenül közrejátszhatott ebben az a tény is, hogy a fajelméletek előretörése révén a fogalom ekkortájt meglehetősen konnotatív jelentést kapott.

Tavaszny koncepciójában a *nemzet* a természetileg adott faji közösségnek, a népnek az eszménye, tehát nem közösség, még csak nem is egy állapot, mert nem lehet soha befejezettnek tekinteni, hanem egy magasabb kultúra anyagát képező nép eszménye, a nép öntudatra jutása. Ez a kulturális, szellemi szempontból vizsgált és meghatározott nemzet-nép fogalom szorosan összefügg az a sajátos történelemszemlélettel, melyet Hegel hirdetett. Csak egy fejlődési folyamat meghatározható fokán túl beszélhetünk nemzetről. A nép a nemzetben jut öntudatára, a nemzet viszont semmilyen szempontból nem nélkülözheti a népet, azt, akinek eszményeül szolgál. A nép és a nemzet között tehát egymásrautaltsági, és egymásból építkező viszony van. Ezt jelzi a szellemi élet és kultúra két fajtájának elkülönítése és az előbbivel analógiás viszonyba állítása. Annak ellenére, hogy a nép és a nemzet közötti *distanciás jó viszonyt* minduntalan hangoztatja, és megpróbálja megalapozni egymásrautaltságukat, egyfajta hierarchikusság mégiscsak megfigyelhető. Bár a népi, nem tudatos és önkéntességen

¹⁴ László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*, 82.

¹⁵ Uo. 83.

alapuló kultúra éppolyan értékes, mint az öntudatos nemzeti kultúra, az utóbbi mégiscsak egy magasabb szellemi életet testesít meg, már csak abból kifolyólag is, hogy pontosan azokat a lehetőségeket valósítja meg, melyek a népi kultúrában már megvannak.

„A *nemzet* fogalmában kifejezett eszmény azonban kétségtelenül illuzórikussá vált a nép nélkül, és megüresedik, ha elveszíti a néppel való kontaktust.”¹⁶

Arra viszont már nem ad kielégítő választ, hogy miként képzelhető el egy eszmény fennmaradása hordozója nélkül.

Az *ethika mai kérdéseiben* a nemzeti szocializmus által felújított „tisza faj” dogmájával szemben próbálja körvonalazni a nemzet fogalmát. A faj, mint a természettudományokban használt rendszertani kategória „nem alkalmas arra, hogy a nép szociológiai és nemzeti ethikai fogalmait magyarázza”.¹⁷ A faj biológiai fogalom, s mint ilyen, nem több, mint vérközösség; a nép egy bizonyos lelkiséget magába foglalva reális életközösséget jelöl, ennek, a társadalmat alkotó reális életközösségnek az eszménye a nemzet. Éppen ezért a nemzet nem egy befejezettséget jelöl, hanem sokkal inkább

„[...] ideális kép, amelyet egy nép hosszú és küzdelmes történeti fejlődése folyamán alkot magáról, amely kép mint követelmény, mint parancs szakadatlanul tovább űzi a népet, hogy úgy élje meg önmagát, hogy a saját nemzet-képe mind tisztábban és mind gazdagabban bontakozzék ki.”¹⁸

Némileg hasonló Málnási Bartók György gondolata is. Népről beszélünk akkor, ha a fajhoz, mint biológiai hasonlóságokon alapuló közösséghez, egy sorközösséget létrehozó történelmi tudat társul. Ebben a sorközösségben fellelhető lelki és szellemi tényezők adják egy nép belső alkatát és jellegét. Ha a nép egy történelmi tudattal rendelkező faj, akkor a nemzet az öntudatnak azt a szintjét jelenti, amikor a nemzet közös eredetre hivatkozó mimetikus, tehát narratív tudatán túl a közös törvények tiszteletének jogi/erkölcsi, tehát normatív hivatástudata is kialakul.

Végző konklúziója minden esetre az, hogy nemzetté kell válni: a nép felé való öntudatos odafordulást és a nemzetközi értékek és kultúrák elsajátítását és megbecsülését tűzve ki célul. A kisebbségi élet jövendője ennek a „nemzeti ethosz”-nak mindenkit átható erejétől függ. Ehhez kapcsolódóan merül fel ismét a világnézet kérdése. Az erdélyi önszerveződés egy legfontosabb kritikái elve, hogy belülről kell megszervezni és meghatározni a kisebbségi magyar kultúrát és politikát. Egységes világnézetre van szükség, de ezt a világnézetet nem kölcsönvenni, hanem kialakítani kell. A nemzeti kisebbségi élet egyik legfőbb jellemzője – írja Tavaszy –, hogy erkölcsileg nem kötelezi egyetlen politikai

¹⁶ Tavaszy Sándor: Történelmünk új értékelése. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füßy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 105.

¹⁷ Tavaszy Sándor: *Az ethika mai kérdései*. Cluj 1939, 9.

¹⁸ Uo. 12.

irányzat sem, „szabadon emancipálhatja magát minden más történeti beccsel bíró politikai vonatkozású világnézet befolyása alól”.¹⁹

A transzilvanizmus pontosan egy olyan világnézetként jelentkezik, mely az egész embert veszi figyelembe. A világnézet nem egyszerűen egy kölcsönvett ideológia, hanem az adott történelmi és egzisztenciális valósággal való szembenézés, annak megismerése és e megismerési folyamat által kiváltott aktivitás. Nem egy passzív álláspont, hanem a közakarát megtestesítője és megvalósítója is kíván lenni egyben.

Makkai Sándor *Magunk revíziója* című írásának központi elve a meggyőződés-előítéletekké válásának és a fogalmak tények általi felülvizsgálata, korrekciója. A tényeknek, mint valami túliságra és kivülségre utaló, a Kijelentést igazoló nyomoknak a megismerése – mely megismerés sohasem merül ki azok magyarázatában –, olyan erkölcsi követelménnyé válik, amely a Kijelentés igazságaira és parancsaira való utaltságán túl a nemzeti kisebbség sorskérdésében a minimális biológiai élet lehetőségfeltételét jelenti. A nemzeti öntudat revíziójának kritikai mozzanata a múltrol alkotott romantikus és a mindenben végzetet látó és hibáztató destruktív képzetek leépítésére irányul, a felelősségvállalás és a bűnbánat fontosságát hangsúlyozva, pozitív mozzanata a múlt azon értékeinek exponálását tűzi ki célul, amelyek éppúgy sorsfordító jelleggel bírnak, mint az előbbi destruktív képzetek, s amelyeknek hatása a szervezésben és az építő munkában érhető tetten. A bűn és az érték egymásnak feszülése és a nemzeti öntudatra gyakorolt hatása, akár csak a világnézetek tekintetében Tavaszynál, olyan harcként írható le, amely alapvetően meghatározza a krízis nemzedékét. A hajdani állam testéből kiszakadt nemzet rész egyetlen esélye, Makkai szerint éppúgy, mint László Dezső vagy Tavaszny szerint egy, a kitörölhetetlen múltra alapozó kritikai és konstruktív emlékezet aktiválása, és az emlékezetből kiépülő, új helyzettel számot vető etikai alapokra fektetett lelki egység kialakítása.

„Az impériummal nem rendelkező kisebbség, saját magára utaltatva és azzal a gigászi feladattal, hogy nemzeti jellemét egyetemes értékek szolgálatába állítva, a *legmagyarabb magyar és a legemberibb ember* legyen, csak *lelki* alapon, módon és értelemben valósíthatja meg azt, amire rendeltetett.”²⁰

Az önszerveződés és a művelődés első legfontosabb lépése a kisebbségi életforma jellegzetes vonásainak körülhatárolása. A kisebbségi élet legkézenfekvőbb meghatározása a többségi magyarságtól való elszakadás mentén körvonalazható. László Dezső szerint ennek a meghatározásnak a következménye három olyan hibás álláspont, mely az erdélyi társadalom minden szintjén gátat vet az újraszerveződésnek. Az első ilyen álláspont az erdélyi magyarság megmaradásának legfőbb biztosítékát a régi magyar intézmények és szellemi irányzatok fenntartásában és folytatásában látja. A második álláspont az egyetemes

¹⁹ Tavaszny Sándor: *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése*. Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T. Cluj – Kolozsvár 1928, 5.

²⁰ Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 1998, 78.

magyarság kérdőre vonását tartja szem előtt, a harmadik pedig a nagymagyar-sággal való összehasonlítás eredményeképpen semmi esélyt nem lát a kisebbségi magyarság fennmaradásában. Mindhárom álláspont, a konzervatív, a kritikai és a pesszimista, egyaránt figyelmen kívül hagyja az adott helyzetet, vagy úgy, hogy alaptalanul és vakon nem vesz tudomást a történelmi változásokról, vagy túlragozott kritikai észrevételeivel semmi alternatívát nem kínál, vagy pedig teljes pesszimizmusba sülyedve már az életről is kész lemondani, és nem veszi észre azokat a lehetőségeket, melyek mentén igenis újraszervezhető az erdélyi magyar közélet.

„A kisebbségi élet igazi szemléletéhez mindenekelőtt úgy juthatunk, ha kisebbségi voltunkat nem a többségi magyarsághoz, hanem a körülöttünk élő *többségi románsághoz* való viszonyunkból állapítjuk meg.”²¹

László Dezső a transzilvanizmust a romániai magyarság egzisztenciális világnézeteként határozza meg, melynek egyik lényeges vonásaként a történelmi alapokhoz való öntudatos visszanyúlást, a modern gondolatok kritikai vizsgálatát és átvételét, a mellette élő népekkel való sorsközösség felvállalását nevezi meg.²²

Záhonyi Éva ezt írja:

Az erdélyi magyarság „politikai törekvései nem vezettek eredményre, a transzilvanizmus szép eszméje a gyakorlatban utópiának bizonyult; s a harmadik út, a cselekvés akkor lett volna igazán eredményes, ha az annyira óhajtott magyar egység létezik.”²³

Ez az egység azonban sem politikai, sem gazdasági szempontból nem jöhetett létre.

A *Hitel* megjelenésének egyik legfőbb oka az a felismerés, hogy az Erdély többi népével együtt elképzelt közös jövő gondolata több szempontból is problematikus. A harmincas években egyre erősödő nacionalista törekvések egyre inkább ellehetetlenítették a magyar-román kapcsolatot. Mai napig is lezáratlan az a kérdés – mint ahogy azt Dávid Gyula felveti –, hogy volt-e reális történelmi alapja annak az elképzelésnek, mely az erdélyi népek közös történelmi múltja alapján közös lelkisége feltételezett, mely alapján megragadható az, amit erdélyiségnek nevezünk.

„Az erdélyi társadalomtörténeti kutatások egyik alapkérdése az, hogy a régió különböző népei/etnikumai/nemzetiségei *együtt* vagy egymás *mellett* élnek ill. éltek. Az előbbi megközelítés értelmében – némileg sarkítva – azt mondhatjuk, hogy létezik egy többnyelvű, több kultúrájú erdélyi társadalom, amelyet a 19. századi különböző nemzetállami törekvések etnikai törésvonalakkal (azokat az élet

²¹ László Dezső: A kisebbségi élet alapkérdései. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 89.

²² László Dezső: *Balázs Ferenc a transzilvanizmus szolgálatában*, 125.

²³ Záhonyi Éva: A magyar kisebbségi élet kezdete Romániában. In: *Hitel*. Kolozsvár 1935–1944. I. kötet, 1991, 46.

mind több területén érvényesítve a nemzetépítőt, erdélyi szupremáciáért folytatott harcban) megosztott. Ezzel szemben az 'egymás mellett élés' szemlélete eleve abból indul ki, hogy 200 éve az erdélyi kérdést két egymással párhuzamos, a régióban egymást kizáró nemzetépítés határozta meg. Az etnikai törésvonalak két külön társadalmat hoztak létre, amely eredendően konfliktushelyzetben van az adott többségi nemzetállami törekvésekkel és központokkal: 1918-ig az erdélyi románság Budapesttel, azt követően az erdélyi magyarság Bukaresttel."²⁴

A transzilvanizmus ideológiájának indító okait László Dezső nagyon pontosan meghatározta. Az együttélés és az együttgondolkodás eszméje kétségtelenül hatásosabbnak bizonyult, mint az ellenállás vagy a passzivitás alternatívái. Kétségtelenül több szempont is közrejátszott abban, hogy ez nem valósulhatott meg, de annyit mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy bármennyire is meggyőződése László Dezsőnek az, hogy a Makkai-féle rezignált *nem lehet* álláspont nem tudományos megállapítás, az akkori életviszonyok között „lírai” megállapításai és félelmei mégiscsak az igazság igényével léptek fel.

„Nekünk, erdélyi magyaroknak különösen Németh László útirajzán és Makkai Sándor *Nem lehet*én keresztül kellett meglátnunk, hogy nem maradhatunk abban a szétszórta, szétszervezett, gyűlölködéstől szétrágott, ezer külön darabban vonagló állapotban, amelyben a nemzeti gondolat új megfogalmazása talált bennünket. Mi nem bízhatunk abban az idealista öntudatban, amely a világháború utáni években egyetlen gyógyszerünk volt, és nem bízhatunk abban az újabb kritikai öntudatban sem, amelynek metsző szele mezítelenre vetkőztette és kitarkarta minden szennyünket és sebünket.”²⁵

A harmincas években elinduló és hatalomra jutó nacionalista eszme az erdélyi politika bizonyos köreiből kedvező fogadtatásra talált. A hatalomra jutó Hitler nemzetszocializmusában revíziós törekvéseik véghezvitelének lehetőségét a román nacionalizmusban, melynek nemcsak gyökerei, hanem jellege is más, az erdélyi magyar kisebbségi léttudat jogosságát látták.

3. Összhangzat

Érdemesnek tartom megemlíteni Heinrich Beck 1978-ban megtartott előadása alapján megírt *Az ontológia hozzájárulása a népek értelmes és békés rendjének megalapozásához* címet viselő írását. Annyiban válik érdekessé most számunkra, amennyiben rámutat, hogy a népek rendjének kétségtelenül politikainak számító problémaegyüttese egy, a szociális rendet megalapozó etikát feltételez, amely viszont mindig is a lét értelme felől válik jelentéssé.

²⁴ Bárdi Nándor: Nemzetiségpolitikai látószögek és társadalomtörténeti folyamatok. In: Bíró Sándor: *Kisebbségben és Többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2002, 7.

²⁵ László Dezső: Új erdélyi tájékozódás. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 137.

„A népek egymással szembeni erkölcsös viselkedésének mértéke létük értelmén alapul, amelynek révén gyökeresen egymásra irányulnak.”²⁶

A két világháború közötti társadalomelméleti adalékok kétségtelenül ehhez az ontológiai-etikai alapokon nyugvó problémakezeléshez tartoznak.

Ha a zsidó nép története, mondja Assmann az ószövetséges teológussal, von Rad-al együtt, azért érdekes, mert identitását egy negatív eseményhez, a fogsághoz köti, akkor az erdélyi nemzettest, mely mint láthattuk, az identitás keresés és meghatározás többtényezős folyamata révén előálló produktum, specifikuma abban rejlik, hogy a világhatalmak és világtörténesek által kiszorított, „folyón túlra” kényszerített helyzetében története mint szenvedéstörténet határozódik meg. Mint az Ézsaiás könyvében olvasható *Ebed JHW* (az Úr szenvedő szolgájáról szóló) énekek esetében, a kisebbség a maga szenvedéseivel és meg nem érdemeltségeivel a világ helyett vezet, a világ lelkiismereteként működik. Annyiban kiválasztott, amennyiben feladat-tudattal rendelkezik. A jogtalanságnak mint metafizikai rossznak a felismerése egyszerre teremt meg a múlt revíziójának gondolatát és a cselekvés (erkölcsi és politikai cselekvés) Ricoeur szavaival élve jövő fele forduló, az elvégzendő feladatra koncentráló egymásbajátszását. Valóban igaza van Ricoeurnek abban, hogy a morális rossz szenvedést okoz, hogy a „valaki által elkövetett rossz mindig valaki által elszünetelt rossz is egyben”.²⁷ A szenvedés felmutatása morális tükörként veri vissza annak tekintetét, akinek azt orra elé dugják. Csakhogy Trianonért az egész világ felelős, ezáltal nyer missziós, hogy nem mondjam azt, üdvtörténeti töltetet minden tiltakozás. Az egészséges kisebbségi identitás, vagy talán inkább maradjunk annál, hogy az egészséges identitás konstruktív mozzanata a gyász munka, amiről Freud kapcsán tesz említést Ricoeur. Láthattuk, hogy Tavaszynál, László Dezsőnél és a *Magunk revíziójának* Makkai Sándoránál a tényekkel való szembenézés fontos szerepet játszik.

„A gyász itt azt jelenti, hogy fokozatosan eloldozzuk azokat a kötelékeket, amelyek révén szeretetünk tárgyának elvesztését önmagunk elvesztéseként éljük át.”²⁸

Erre vonatkozhatnak azok a passzusok, amelyek az intézményes keretekben is látható nemzettestől való leválás tényének beismerését hangsúlyozzák. Ám a szenvedés fájalmát a hit által legitimált morális magatartás koherens és nagyon is összefüggő elvárás és ígérerendszer elviselhetővé teszi, sőt talán azt is megkockáztatnám, hogy szükségessé és értelmessé, a mindenkori kisebbség pedig a szenvedő szolgájának és a lelkiismeret hangjának típusává.

Makkai 1937-ben megjelenő *Nem lehet*ében megpróbálja lebontani az idegenség helyzetének és érzésének megideologizálására tett kísérleteket. A „cso-

²⁶ Heinrich Beck: Az ontológia hozzájárulása a népek értelmes és békés rendjének megalapozásához. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 1994/5–6, 818.

²⁷ Ricoeur, Paul: A rossz: kihívás a filozófia és a teológia számára. In: uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest 1999, 112.

²⁸ Uo. 113.

dálatos kegyetlenség” gondolata, ahogy azt Makkai nevezi, mindezek ellenére latens módon a mai politikai argumentációk és tettek morális alapja. Ha ez így van, akkor megint csak a melankólia diszpozíciójában adunk hangot és teret saját identitásunknak. Ezen a vonalon tud a kisebbségi transzilván diskurzus átcsapni a teremtő fájdalom gondolatába.

5. Epilógus

„A szerelmes, legalábbis képzeletben, ide-oda futkos, újabb és újabb lépéseket tesz, ármánykodik önmaga ellen. Beszéde mindig apró, véletlenszerű események kiváltotta nyelvi rohamokban jelenik meg. Ezeket a beszédtröredékeket nevezhetjük *alakzatoknak*. Persze korántsem a szó retorikai értelmében, hanem inkább gimnasztikai vagy koreográfiai értelemben, röviden a görög szchéma jelentésében használom, ami nem sémát jelent, hanem sokkal elevebben a cselekvési lázban égő test mozdulatát, s nem azét, amelyet nyugalmi állapotában szemlélünk; az atléták, szónokok, szobrok testét: azt, ami a lendületben lévő testekből kimerevíthető. Ilyeténképpen a szerelmes a saját alakzatainak kiszolgáltatottja: kissé esztelen sporttevékenységbe veti bele magát, gyötri magát, ugyanúgy, mint az atléta; frázisokat pufogat, mint a szónok; kimozdíthatatlan a szerepéből, mint a szobor. Az alakzat nem más, mint a munkában lévő szerelmes.”²⁹

Felhasznált irodalom

- Bárdi Nándor: Nemzetiségpolitikai látószögek és társadalomtörténeti folyamatok. In: Bíró Sándor: *Kisebbségben és Többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2002, 5–11.
- Heinrich Beck: Az ontológia hozzájárulása a népek értelmes és békés rendjének megalapozásához. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 1994/5–6.
- Cseke Péter: Egy létparadoxon megoldási kísérletei 1937-ben. A Nem lehet vitáról ötven év múltán. In: Cseke Péter – Molnár Gusztáv (válogatta): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Héttorony kiadó, Budapest 1989, 5–20.
- Cseke Péter: „Hívó szívvel modernnek lenni és magyarnak maradni”. Jegyzetek a kisebbségi életmodellben gondolkodó László Dezsőről. In: László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 3–14.
- Dávid Gyula: A kisebbségivé lett erdélyi magyar intézményrendszer a két világháború között (1918–1944). In: uő: *Erdélyi irodalom – világirodalom*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2000, 44–70.
- László Dezső: A kisebbségi élet ajándékai. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 77–85.
- László Dezső: A kisebbségi élet alapkérdései. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 88–95.
- László Dezső: Balázs Ferenc a transzszilvanizmus szolgálatában. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 124–132.

²⁹ Roland Barthes: *i. m.* 15–16.

- László Dezső: Új erdélyi tájékozódás. In: uő: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997, 136–144.
- Makkai Sándor: *Nem lehet*. In: Cseke Péter – Molnár Gusztáv (válogatta): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Héttorony kiadó, Budapest 1989, 106–111.
- Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 1998.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből*. Optimum Kiadó, Budapest [1989].
- Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Studium, Budapest 1941.
- Ricoeur, Paul: A orosz: kihívás a filozófia és a teológia számára. In: uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest 1999, 93–115.
- Roland Barthes: *Beszédtörödékek a szerelemről*. Atlantis Kiadó, Budapest 1997.
- Tavaszy Sándor: *A jelenkor szellemi válsága*. Minerva, Cluj – Kolozsvár 1923.
- Tavaszy Sándor: A világnézet belső képe. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 5–7.
- Tavaszy Sándor: A világnézet keletkezése és feltételei. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 8–10.
- Tavaszy Sándor: A kultúra lelke. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 59–64.
- Tavaszy Sándor: Történelmünk új értékelése. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 68–72.
- Tavaszy Sándor: A kizárólagosság és a szabadelvűség mérge. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 73–82.
- Tavaszy Sándor: A jelenkori világhangulat. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 82–89.
- Tavaszy Sándor: A szocializmus lelki rugói. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 90–98.
- Tavaszy Sándor: A nép fogalma, jelentősége világnézetünkben és életünkben. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 103–106.
- Tavaszy Sándor: Az erdélyi magyar szellemi élet mérlegelése. In: uő: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet, Turda – Torda 1925, 125–127.
- Tavaszy Sándor: *Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése*. Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T. Cluj – Kolozsvár 1928.
- Tavaszy Sándor: *A szociális és gazdasági törekvések teológiai-etikai megítélése*. (A szocializmus és kommunizmus.) Minerva, Cluj – Kolozsvár 1931.
- Tavaszy Sándor: A keresztyénség és a szocializmus. In: *Az Út* 1934, 1.
- Tavaszy Sándor: *Az etika mai kérdései*. Cluj 1939.
- Tonk Márton: *Idealizmus és egzisztenciafilozófia Tavaszgy Sándor gondolkodásában*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár – Szeged 2002.
- Veress Károly: *Egy létparadoxon színe és visszája*. Pro Philosophia, Kolozsvár 2003.
- Záhonyi Éva: A magyar kisebbségi élet kezdete Romániában. In: *Hitel*. Kolozsvár 1935–1944. I. kötet, 1991, 9–60.